Tóth Szilárd János

Rawls republikánus kritikája[1]

A Rawlsot kritizáló sok-sok politikafilozófia közül az egyik – ha nem „a” – legfelkapottabb manapság a republikanizmus. Nem új irányzat ez, hiszen elvileg évezredes múltra tekint vissza. A standardnak mondható eszmetörténetek szerint Cicero, Livius, Polübiosz és megannyi másik antik római szerző mellett ehhez a hagyományhoz tartozik például Machiavelli a reneszánsz Itáliájából, Harrington, Locke, Milton és Sidney, a kora újkori angol forradalom védelmezői, Montesquieu, Rousseau és Tocqueville a 18. századi Franciaországból, de bizonyos mértékig az amerikai *Alapító Atyák* is (Pocock 1975; Skinner 1998). Más történészek ennél is merészebbek, részlegesen idesorolva Spinozát, Hegelt, Marxot, a 19. századi amerikai munkásmozgalmak egy részét és másokat (Bohman 2010; Gourevitch 2014; Leipold 2020; Prokhovnik 2005). Persze egy dolog a hagyomány, és más a kortárs diskurzus. A mai republikánus politikaelméletek javarészt mégiscsak új konstrukciók: a hagyományra, pontosabban annak egy-két elemére építenek ugyan, de ezzel együtt messze rendszerezettebb és politikaelméletileg következetesebb koncepciók az elődöknél. (Nyilván éppen az effajta rendszerezettség és következetesség hiánya teszi lehetővé a nagy elődök esetében a különféle értelmezéseket és eszmetörténeti tipologizálást. Machiavellit például nemcsak republikánusnak, hanem politikai realistának is szokás tekinteni, Locke-ot, Montesquieu-t és Tocqueville-t liberálisnak és így tovább.)

Az 1990-es évek végén indult „republikánus reneszánsz” a politikaelméletben két, elég jól szétválasztható szakaszban ment, vagy megy végbe. Más és más dolgok kerültek fókuszba, de a diskurzív kontextus mindkét esetben ugyanaz: az új republikánus elméletek Rawls- és néha általános liberalizmuskritikákként jelentkeztek. Az első, ma már többé-kevésbé mellőzött vonulat elsősorban Michael Sandel nevéhez fűződik. Sandel kommunitáriusból „vedlett át” republikánussá az ezredforduló környékén, és a republikánus elmélet demokratikus komponensét hangsúlyozza, szembeállítva azt a „procedurális liberalizmus” vélt

[1] A tanulmány az FK-138367 kódszámú NKFIH projekt támogatásával készült.

gyengeségeivel, mondván, utóbbi nem tesz elég nagy hangsúlyt az állampolgári erényre és az azt biztosítani hivatott állampolgári patriotizmusra (Sandel 1998). A republikánus politika ezért arról kéne szóljon, véli ő, hogy megerősítse a polgárerény gyakorlásának színtereit, és ösztönözze az embereket, hogy úgymond kevésbé legyenek individualisták, és értékeljék valamivel többre a közjó szolgálatát.

A „republikánus reneszánsz" második vonulatához tartozók, legfőképpen Philip Pettit és Quentin Skinner, de rajtuk kívül még Richard Bellamy, Cécile Laborde, John Maynor, Maurizio Viroli és mások egészen eltérő (de kapcsolódó) okból kritizálják Rawlsot, illetve gyakran a liberalizmust *en bloc*. Ez a vonulat jóval későbbi, ám a Sandel-félénél messze nagyobb „karriert" futott be. Legfontosabb képviselője kétséget kizárhatóan Pettit, aki a demokratikus komponens hangsúlyozása helyett a republikánus elmélet sajátos szabadságeszményére alapozott átfogó politikaelméleti koncepciót. Bár híres könyve, a *Republicanism*, először 1997-ben jelent meg (Pettit 1997), a benne kidolgozott koncepció köré igazán csak az utóbbi tíz-tizenöt évben kerekedett diskurzus az angolszász politikaelméleti irodalomban. Ez ma már kifejezetten széles körűnek tekinthető: a republikanizmus csakugyan az egyik legfelkapottabb politikaelméleti irányzatnak számít napjainkban. A magyar nyelvű recepció egyelőre azonban csekély. Alább ezt a hiányosságot igyekszem valamelyest pótolni, bemutatva és kritizálva a „republikánus reneszánsz" legújabb vonulatának fő tézisét.

Nagy általánosságban nézve, a mai, „másodgenerációs" neorepublikánusok azért támadják Rawlst meg általában a liberálisokat, mert nem tartják elég jónak az elméleteiket az önkényuralom kritizálásához. Fő politikai céljuk – mármint a republikánusoké – az, hogy mérsékeljék a súlyos hatalmi egyenlőtlenségeket a társadalomban, és ennek elérése érdekében mindenképpen szükségesnek tartják az erőforrások kiegyenlítését, újraosztását. Ezzel persze nincsenek egyedül. A mai politikafilozófiai vitákban elég széles körű, a legtöbb republikánust és sok liberálist egyaránt felölelő konszenzus van arról, hogy ezt a dolgot támogatni érdemes. Akkor hát mi lenne a republikánus nóvum? – tehetnénk fel a kérdést. Maguk a republikánusok azt szeretik erre válaszolni, hogy az elméletük az alternatívákhoz, nyilván főleg a liberalizmushoz és annak Rawls-féle irányzatához képest *jobb* érveket szolgáltat az újraelosztó intézmények és politikák mellett (Lovett 2009. 817–23; Pettit 1997. 12; Pettit 2012. 1–11), méghozzá elsősorban azért, mert sokkal *egyértelműbbek* a politikai implikációi (Lovett–Pettit 2009. 18). Alább ezt a tézist kritizálom. A republikánusok a különféle szabadságeszmények összevetéséből szoktak kiindulni. Rámutatnak, hogy míg a liberálisok „negatív" koncepciója akadályt képez az újraosztáshoz szükséges állami beavatkozásnak, addig a republikánus koncepciónak erős egalitárius eleme van, és nem képez efféle akadályt. A liberálisok tehát, vélik sokan, az egalitárius céljaikat csakis a szabadságeszményük *ellenében* valósíthatják meg, és ez komoly akadály. A republikánus elméletben efféle dilemma nincsen. Ez volna a fő előnye.

Elvont szinten tehát van különbség az elképzelések között. De mint alább bebizonyítom, ennek a szélesebb elméleti kontextust tekintve nincs nagy jelentősége. Először is, a republikánusok dominanciaellenes megfontolásai a liberalizmustól sem *mindig* idegenek, csak éppen másik „címke" – az autonómia és az egyenlőség – alatt futnak. Sőt, éppen a liberális fogalmi keret az, amelyikben több a „progresszív" potenciál. Másfelől még csak az sem egyértelmű, hogy a hatalom dekoncentrálását mi segíti jobban, a beavatkozó állam vagy éppen a szabadpiaci politika. Ezért látjuk majd azt is, hogy a hatalmat dekoncentrálni hivatott újraelosztó intézményeket védő republikánus érvek korántsem perdöntőek, és magának a republikánus elméletnek sem egyértelműek a politikai implikációi. A „jobb-" és „baloldali" álláspontok egyaránt kihozhatók belőle.

I. MI KÖZE A HATALOMNAK A SZABADSÁGHOZ?

A bevett kiindulópont a szabadsággal kapcsolatos nézeteltérés. A republikánusok azt szokták állítani, hogy az „igazi" szabadság az önkényuralom, vagy más szóval a *dominál*ó hatalom kiküszöbölését követeli meg. Az, hogy ki kinek avatkozik a dolgába ténylegesen, önmagában keveset számít. Az igazán lényeges kérdés az, hogy vannak-e a társadalomban ágensek, akiknek *lehetőségük* lenne rá, hogy önkényesen avatkozzanak mások dolgába (Pettit 2012). Elvégre nyilván az a jó, ha mindenki önállóan képes irányítani az életét: és az emberek csakis akkor képesek erre, ha nincsenek kiszolgáltatva mások akaratának. Két dolog teszi sajátossá az elképzelést. Az egyik az, hogy a republikánusok szerint a szabadság garantálása kéz a kézben jár a hatalmi viszonyok bizonyos rendezésével. A másik pedig, ami az elképzelést sajátossá teszi, az, hogy a republikánusok viszonylag megengedően viszonyulnak a konkrét beavatkozásokhoz. Úgy gondolják, hogy a beavatkozások *nem* mindig korlátozzák a szabadságot, hanem csak akkor, ha önkényesek is. Az emberi élet „önálló irányítása" ugyanis azt jelenti, hogy aki úgy akarja, jóvá is hagyhat beavatkozásokat. Leginkább az számít, hogy a „gyeplő" az érintett kezében legyen.

De mégis miféle módon kéne a republikánus elmélet alapján rendezni a hatalmi viszonyokat? Mivel a szabadságeszményüket univerzális ideálként kezelik, a mai republikánusok úgy tartják, hogy minden embernek, tekintet nélkül nemzetiségre, fajra, nemre meg egyéb hasonló dolgokra, legitim igénye lehet rá, hogy ne dominálják. Ezért a hatalom *dekoncentrált* kell hogy legyen a társadalomban, biztosítva, hogy *mindenki* többé-kevésbé önállóan vezethesse életét.

Ezt a felfogást a liberalizmus „negatív" szabadságeszményével szokás összehasonlítani. Eszerint a szabadság korlátja az, ha valaki *ténylegesen* mások dolgába avatkozik. A republikánusok azt szeretik hangsúlyozni, hogy ez az eszmény akadályt képez az erőforrások újraosztásának, és így az önkényuralmi viszonyok felszámolásának is. Ha az állam újra akarja osztani a forrásokat, előbb magas adó-

kat kell kivetnie, ezáltal beavatkozva a tulajdonhoz fűződő „negatív" szabadságba. Az efféle beavatkozások a liberális elméletben mindig alapos igazolásra szorulnak. Ha úgy tetszik, ilyen esetekben a liberálisoknak azt kell tudniuk megmagyarázni, hogy az egyenlőség növelésének irányába tett politikai lépések kedvéért miért jogos a szabadság (időnkénti) korlátozása. Itt tehát dilemmával van dolgunk.

A republikánusok előtt ilyen súlyos dilemma nincs (erre mindjárt kitérek részletesen). A „progresszív" politikacsinálás szemszögéből ez lenne a dominanciától óvó eszmény vélt előnye: hogy egyértelmű receptet látszik nyújtani az állami berendezkedés kialakításához. A republikánus elméletben ezért, vélik egyesek, erőteljesebb egalitárius, illetve „szociálisan radikális" potenciál rejlik, mint a Rawls- és másféle liberalizmusokban (Lovett 2009. 818; Lovett–Pettit 2009. 26; Pettit 1997. 12, 149; Pettit 2008. 389–410; Thompson 2011), sőt, talán még az is megkockáztatható, hogy a következetes republikánusok mindenképpen „baloldaliak" a szó tág értelmében, és vagy az erős, beavatkozó és demokratikus államot, vagy esetleg szocializmust kell pártolniuk (Ferejohn 2015. 149; Muldoon 2019; Pettit 1997. 8–12, 149; Skinner 1998. 113; Slaughter 2005; Thompson 2011; Viroli 2002. 6; Watkins 2015. 508).

II. A REPUBLIKÁNUS SZABADSÁG EGALITÁRIUS OLDALA

A republikánus és liberális szabadságeszmények másmilyenek, ennyi világos. Kérdés azonban, hogy ennek a szélesebb elméleti kontextust nézve mekkora jelentősége van. Nyilván a liberális elméletben is van a domináló hatalom ellen mozgósítható „erőforrás". Ez az *egyenlőség*-elv. Ami egyébként kézenfekvő is. Kissé furcsán hat, hogy a republikánusok a túlhatalom problémáját *is* inkább a szabadsággal akarják megoldani; mintha fából akarnának vaskarikát csinálni. A túlhatalom elég nyilvánvalóan egyenlőségi, egyenlőtlenségi kérdés. A republikánus elméletben ezek a dolgok úgy kerülnek a helyükre, hogy a dominanciától óvó eszmény afféle „hibrid" fogalomként működik. Beleértenek sok mindent abból, ami a liberalizmusban a szabadság, és abból is, ami az egyenlőség „címkéje" alatt fut. Ezek persze itt sem ugyanazok a dolgok. A republikánusok nem mossák őket össze, csak éppen olyan politikai eszményt próbálnak konstruálni, ami „kettő az egyben", tehát mindkét igényt fedi.

És az eredmény valóban robusztus. A republikánusok joggal büszkélkednek vele, hogy a dominanciától való mentesség biztosíthatja a jó és kiteljesedett élet legalapvetőbb feltételeit. Megóvja az embert a megaláztatástól, önbecsülést, tartást adhat neki (Pettit 2012. 298). A szabad ember egyenes gerinccel és emelt fővel jár, státusa tudatában higgadt, önbizalma van, nem fél belenézni mások szemébe, sem őszintén beszélni (Pettit 1997. 60–61, 87; Pettit 2012. 3, 82). A kép metaforikus, de így is világos, hogy mire utal. Másfelől a robusztusság

azon látszik, hogy a mai republikánusok a szabadság-elvüket általában nem érzik szükségesnek külön egyenlőségelvvel kiegészíteni. Pettit is *egyedüli* erkölcsi iránytűként kezeli, és egész igazságosságelméletet alapoz rá. Az ő fölfogásának, szemben Rawls híres *két* elvével, csak egy elve, az egyenlő szabadságot kimondó elve van (Pettit 2014. 77). Ez azt jelenti, hogy az igazságosság kedvéért elég annyi egyenlőség is, amit a dominanciától mentességként értett szabadság implikál (Pettit 1997. 81; Pettit 2012. 123).

De mit jelent ez pontosan? Miféle egalitárius tartalma van a republikánus szabadság-eszménynek? Általában az egyenlőségkoncepciókat két kérdés mentén csoportosítják. Az egyik kérdés az, hogy *miért* fontos a kiegyenlítés, a másik meg az, hogy *milyen* elv alapján kéne csinálni. Ami az első kérdést illeti, a republikánus válasz az, hogy a kiegyenlítés nem önmagáért, hanem az emberek közti viszonyok helyes rendezése érdekében fontos (Swan 2012. 435). Azért nem jó, ha valaki nagyon szegény, mert az kiszolgáltatja őt, és metaforikusan szólva, nem engedi neki, hogy bele merjen nézni mások szemébe. A dominanciától való mentesség kétirányú védettséget jelent. A polgároknak a kormányzattól és a polgártársaiktól (tehát a köz- és a privát dominanciától) egyaránt védettnek kell lenniük.

Tény és való, hogy az egyenlőségről szóló, réges-régi filozófiai vitában ez a gondolat nem minden koncepcióban található meg. Gyakori nézet, hogy a *disztributív* (osztó) felfogásban például nincsen benne. Eszerint a releváns, orvosolandó egyenlőtlenségek elosztási egyenlőtlenségek – a vagyon, az erőforrások és egyebek terén. A kritikusok, legfőképpen Anderson és Scheffler szerint az a baj ezzel a nézettel, hogy az egyenlő elosztás *elméletben* vígan megfér a hierarchikus társadalmi berendezkedéssel, hiszen önmagában nem követel semmit sem arra nézve, hogy az emberek hogyan viselkedjenek, milyen módokon tudjanak egymással kapcsolatba lépni, és ki milyen társadalmi státust élvezzen (Anderson 1999; Scheffler 2003. 37).

Az egalitarizmus másik, *relacionális* koncepciója nincs kitéve az efféle kritikának. Eszerint az kiegyenlítés pontosan ugyanazért fontos, mint a republikánusok szerint. Ezt persze mások is észrevették már. Garrau és Laborde négy párhuzamra mutatnak rá a republikánus szabadság egalitárius tartalma és a relacionális, más szóval viszonyegyenlőség között (2015). Az elsőre az imént utaltam: az elosztás egyenlősége egyik koncepció szerint sem szükséges, és nem is elégséges feltétele a „valós" egyenlőségnek. Ehhez az kell, hogy az emberek közt ne legyenek túlságosan nagy státus-, rang- és igen, *hatalmi* különbségek, és az interakciók során senki se legyen másoknak alávetve (Laborde 2008. 11; Scheffler 2005. 18). Másodszor, mindkét megközelítés *expresszív*. Ez azt jelenti, hogy nemcsak az a fontos, hogy mit, mennyit és milyen elv szerint osztunk szét, hanem az is, hogy *miként* csináljuk ezt. Nem jó például, ha a segélyért „kuncsorogni" kell. Ezt megelőzendő, sokat számít, hogy milyen szervezeti kultúra terjed el a szociális intézményekben (és az önkormányzatoknál), és az ügyinté-

zők tiszteletben tartják-e az elesettek állampolgári státusát és emberi méltóságát (Garrau–Laborde 2015. 49; vö. Pettit 1997. 91; Pettit 2012. 81). Harmadszor, mindkét fölfogás egyenlő politikai autoritást (szavazati, részvételi és egyéb hasonló jogokat) követel az embereknek. Végül, negyedszer, mindkét koncepcióban benne van a gondolat, hogy az önbecsülés alapfeltétele, hogy ne éljünk másoknak alávetve. A terminológia persze más: amit a republikánusok a „tartás", az „egyenes gerinc" meg a „szembenézés" metaforikus nyelvén írnak le, az az egalitarizmusról szóló diskurzusban a „nem-materiális javak" eloszlásának problémájaként jelenik meg (Anderson 1999; Garrau–Laborde 2015. 48–52; Lippert-Rasmussen 2018. 17; Scheffler 2003).

Ennyit a „miért fontos a kiegyenlítés" kérdéséről. Az egalitarizmuskoncepciók kapcsán a másik fontos kérdés az, hogy milyen elvű kiegyenlítés kell. Erre sokféle válasz létezik. Vajon az a cél, hogy mindenkinek *elégséges* erőforrása legyen? Vagy az, hogy a legrosszabb helyzetben levők igényei kapjanak *prioritást?* Netán *érdem* szerint kéne diszkriminálni az újraelosztás során? Elég, ha csak azokat a károkat orvosoljuk, amelyek *balszerencse* eredményei? Vagy egyenesen a *kimeneti* egyenlőséget kéne megcélozni? Ebben a kérdésben már a mai republikánusok is megosztottak. Pettit és követői elégségességi keretben gondolkoznak, ami azt jelenti, hogy a dominanciától mentességet *alapvető* státusnak tekintik (Pettit 2012. 88; Schuppert 2014). A relatív különbségek mértéke érdektelen: az az érdekes, hogy mindenkinek *elég* vagyona, erőforrása és hatalma legyen ahhoz, hogy ne legyen másoknak kiszolgáltatott. Társadalmanként variálódhat, hogy ez pontosan mit jelent. De az elv világos: ha a rendszer (a „szociális védőháló") a szegényebbeknek is biztosít egy alapvető státust, akkor ők sem lesznek kiszolgáltatottak. Összekapcsolva a két elemét, a Pettit-féle eszmény egalitárius tartalmát kissé nyakatekerten *viszonyokat illető elégségességnek* nevezhetjük. Ez a koncepció elterjedt, de ugyanakkor számos kritikát is kap – a republikánus baloldalról. A baloldaliak nem mind hiszik el, hogy az efféle relacionális egyenlőséget elégségességi kritériumokkal garantálni lehetne (Southwood 2015; Savery 2015). Szerintük *nem* az az érdekes, hogy mindenki élvez-e egy *minimumot*, hanem az, hogy mekkorák a *relatív* különbségek a társadalomban.

III. A RAWLS-FÉLE EGALITÁRIUS LIBERALIZMUS

A republikánusok hol kifejezetten Rawlst (Pettit 1997. 12; Lovett 2009. 818; Lovett–Pettit 2009. 26), hol általában a liberálisokat kritizálják. Utóbbi esettel az a nehézség, hogy nyilván roppant sokszínű eszmeáramlatról beszélünk, mind történetileg, mind pedig a kortárs diskurzust tekintve, és így „a" liberalizmusnak szegezett kifogásaikkal a republikánusok mindig merőben eltérő dolgok összemosását kockáztatják. De ez azért nem jelenti, hogy ne lennének közös nevezők. Egalitárius elméletekről beszélünk, így mindnél axióma az emberek

morális egyenlőségébe vetett hit. Eltérések igazából azért vannak egyáltalán, mert ebből az axiómából más és más konkrét elképzeléseket lehet levezetni, és más-más egyéb erkölcsi elveket lehet hozzátenni az újraelosztó politika igazolása során.

Rengeteg egyenlőtlenség van a világon, és az említett axiómát, a legelvontabb értelmében, ezek mind sérthetik. De igazságossági szempontból nyilván mégsem lehet az összes egyformán releváns. Rawls úgy oldja meg ezt a szelekciós kihívást, hogy „elsődleges javakat" határoz meg, amelyekre szerinte mindenkinek szüksége van ahhoz, hogy koncepciót alkosson a „jó életről", és azt a méltányos együttműködési játékszabályok mellett meg is valósítsa (Rawls 2001. 18–19, 57). Az elsődleges javak körébe olyasmik tartoznak, mint az alapvető szabadságok, esélyek, a jövedelem és az önbecsülés. A javakat, erőforrásokat és a többit lényegében azért kell újraosztani a társadalomban, hogy a „tartalmas élet" efféle előfeltételeit biztosítsuk. Ez is persze egy lehetséges válasz a „miért" és a „milyen elv szerint" csináljuk az újraosztást kérdésére. Hogy Rawlst pontosan hogyan kéne a fenti kritériumok alapján besorolni, vitatott, bár annyi nagyjából világos, hogy a koncepció *osztó*, az újraosztás elvét tekintve pedig a méltányos esélyegyenlőséget pártolja, igaz, bizonyos elégségességi kitételek mellett (Rawls 1999, lásd még Sirch–Unger 2019. 8). Mint ilyen, ez az elmélet valóban különbözik a republikánus alternatíváktól, hiszen azok relacionálisak és az újraosztás kívánt elvét tekintve messzemenően megosztottak.

De mi a helyzet, amikor a republikánusok nem kifejezetten Rawlst, hanem *általában* a liberálisokat bírálják? Ismét, az összehasonlítás az eszmeáramlatok sokszínűsége miatt nehéz, de talán nem lehetetlen. Elvégre Rawls elmélete az elsődleges javakról, meg az egész méltányossági koncepció, végső soron csak egy lehetséges konkretizálása az emberek morális egyenlőségéről szóló, elvontabb elképzelésnek. Ez lényegében csak azt mondja ki, hogy minden emberi élet értékes, és nem kezelhetünk másokat a kényünk-kedvünk szerint, elvégre nekik is vannak alapvető jogaik. Ebből ugyanakkor az újraosztás nagyon sokféle változatának támogatása levezethető, mind az elvek, mind a politikák tekintetében. Magyarul mondva, sokféle módon tisztelhető az emberek morális egyenlősége. A Rawls-féle elmélet egy opció, de vannak mások is. És az összehasonlítást épp az teszi nehézzé, hogy az emberek morális egyenlőségének elve olyannyira flexibilis, hogy a republikánus modellek támogatása is kihozható belőle. Nem igazán látszik oka annak, hogy az egalitárius liberális elméletekkel miért ne lehetne pontosan ugyanazokat az újraelosztó politikákat igazolni, mint amiket egyesek a dominanciától óvó szabadságeszményre alapozva igazolnak (Lippert-Rasmussen 2018. 9; Rawls 1999; Dworkin 2000). Ami természetesen nem jelenti, hogy minden egalitárius liberális koncepció immúnis lenne a republikánus kritikával szemben. Csak azt jelenti, hogy mindkét elméletben megvannak a „normatív erőforrások" nagyjából ugyanannak az önkényuralom-ellenes, újraelosztó politika támogatásához.

IV. *MI MONDTUK ELŐBB* – A TÖRTÉNETI ÉRV

Ezzel visszatértünk a kiindulóponthoz. Elvégre a republikánus állítás, amit itt kritizálok, nem az, hogy a liberális elmélet teljesen alkalmatlan lenne az önkényuralom által okozott károk megragadására, hanem csak az, hogy *kevésbé* alkalmas erre. Abban a tekintetben viszont van jelentősége az eddigieknek is, hogy kérdésessé teszik a republikánusok Rawls-, és tágabb liberalizmuskritikájának tétjét. A kirajzolódó kép ugyanis az, hogy a dominanciától óvó szabadságeszményre alapozott koncepció praktikusan édeskevés nóvumot nyújt az egalitárius liberalizmussal szemben. Mind a relacionális megközelítés, mind pedig az elégségességi és egyéb említett elvek elég régről ismertek, és jelen vannak a kifejezetten liberális öndefiníciójú szerzőknél is (Lippert-Rasmussen 2018. 9; Rawls 1997. 101; Dworkin 2000).

Ezzel egyébként a mai republikánusok is tisztában vannak. A bonyodalmat gyakran úgy próbálják megoldani, hogy a filozófiai dilemmából rögtön politikai-ideológiai kérdést csinálnak. A lényeg szerintük az, hogy a republikanizmus a régebbi politikafilozófia (Demeter 2006. 359; Pettit 2014. 23–24; Viroli 2002. 58–61). Amikor a modern liberálisok a túlhatalmat kritizálják, nem a saját, eredeti „nyelvükön" beszélnek, hanem a republikanizmustól megörökölt érvkészletet használják. Pettit ezt mondja Locke-ról (1997. 40), Rawlsról és Dworkinról is (2014. 23–24). Tudtukon kívül bár, de mind republikánus húrokat pengetnek. A domináló hatalom kritikája a modern liberalizmusban „importtermék".

Ebben lehet, hogy van igazság, ám nem hinném, hogy a bonyodalom megoldódna tőle. A Pettit-féle történeti konstrukciónak elég abszurd vonása, hogy míg Locke, Rawls és Dworkin eszerint nem egyértelműen részei a liberális „kánonnak", addig az abszolút hatalmat védő Thomas Hobbes igen, pusztán, mert a „negatív" szabadságeszményt fogadja el (lásd Larmore 2001. 236). De még ha igaz is lenne, hogy a modern liberalizmus érvkészlete örökölt, ennek politikafilozófiai szempontból nincs sok jelentősége. Elvégre a klasszikus republikanizmusnak is megvannak a maga eszmei elődjei és referenciái az ókori Görögországban. Ha azt firtatjuk tehát, hogy „ki mondott előbb" ezt vagy azt, az igencsak messze vezethet. A releváns kérdés inkább az, hogy hogyan működnek az átfogóbb elméleti konstrukciók, a republikánus és a liberális, és melyik tekinthető megfelelőbbnek a domináló hatalom kritizálásához.

V. A RETORIKAI MEGGYŐZŐSÉG

A második érv, amit a republikánusok jellemzően felhoznak, az, hogy a koncepciójuk retorikailag meggyőzőbb lehet a szélesebb néprétegek számára, mint az egalitárius liberalizmus. A dominanciától óvó szabadságeszmény nóvum-jellegét ezzel nyilván nem akarják alátámasztani. Csak amellett érvelnek vele, hogy az

elméletük *jobb* érveket szolgáltat az önkényuralmat korlátozni hivatott intézmények és politikák mellett. Az elképzelés az, hogy a republikánus szabadságeszmény olyasmi, ami hamarabb lesz széles körben elfogadható, mint a liberálisok elméletei az igazságosságról, a semlegességről, az egyenlőségről meg az alapvető javakról (Lovett 2010. 7; Pettit 1997. 11).

Akár az imént, úgy most is lehet, hogy van ebben igazság, de akár az imént, úgy politikaelméleti szempontból ez az érv is irreleváns. Itt ugyanis nyilván nem az számít, hogy egy-egy nézet mennyire népszerű, hanem hogy milyen erős észérvek szólnak mellette (Sirch–Unger 2019. 12). Az ötlet inkább a pszichológusok, esetleg a szociológusok számára lenne érdekes. El lehet gondolkozni azon például, hogy „lélektani" értelemben az emberek számára milyen mélyen rejlő, mennyire fontos érték a szabadság. Vagy pedig meg lehetne mérni, hogy konkrétan a dominanciától való mentességként értett szabadság mennyivel népszerűbb eszmény, mint a méltányosságként felfogott igazságosság. Minthogy elvont, a hétköznapi nyelvre kissé nehezen lefordítható elképzelésekről van szó, borítékolható, hogy az efféle mérés mindenféle módszertani akadályokba ütközne. De akárhogy is legyen, ezek nem politikafilozófiai problémák.

VI. TÉNYLEG EGYSZERŰBB ÉS „PROGRESSZÍVEBB" A REPUBLIKÁNUS ESZMÉNY?

A republikánusok politikaelméletileg releváns érve az, hogy a modelljük egyszerűbb, egyértelműbb, progresszívebb és szociálisan radikálisabb a liberális alternatíváknál. Míg az egyszerűség és az egyértelműség kérdése arra vonatkozik, hogy melyik elmélet milyen *hatékonyan* tudja igazolni az önkényuralmat kiküszöbölő újraelosztó politikát, a „progresszívségé" és a „radikalitásé" arra vonatkozik, hogy mennyire lehet vele új normatív problémákat azonosítani (Sirch–Unger 2019. 16), és mennyire erőteljes elvárásokat támaszt az elosztás tekintetében (Pettit 1997. 149; Pettit 2008. 408).

Mi tehát a republikánusok érve? Nyilvánvalóan nem az, hogy az önkényuralom kritikája nekik fontosabb, mint az egalitárius liberálisoknak. Ehhez el kéne fogadni azt a karikaturisztikus elképzelést, mely szerint a liberalizmusban a szabadság mindennél mindig fontosabb, *abszolút* érték, aminek szempontját az egyenlőség támogatása sohasem szoríthatja háttérbe. Ami egyszerűen nem igaz. A szabadság a liberálisok számára prioritás, de nem abszolút érték (Feinberg 1984. 9; Larmore 2001. 233–234; List–Valentini 2016; Rawls 2001. 44, 112; Rogers 2008). Az érv inkább az, hogy hiába értik a liberálisok, hogy az önkényuralom rossz, nem értik, hogy *mi mindenért* az. Míg a liberális elméletben az önkényuralom „csak" az emberek egyenlőségét sérti, addig a republikánus elméletben a szabadságukat *is*. Ez az előnye annak, hogy a dominanciától való mentesség

„hibrid" fogalomként működik. Ebből ugyanis megérthető az, ami a negatív fogalomból nem: hogy az önkényuralom annak lehetőségét veszi el az emberektől, hogy önállóan, szabadon irányíthassák az életüket.

De mennyi súlya van ennek? Tény, hogy a liberális elméletben a szabadság és az egyenlőség kérdését külön szokás kezelni. De ez mégsem jelenti, hogy a két dolognak ne lenne köze egymáshoz. Rawls úgy fogalmazza meg a dolgot, hogy a negatív szabadságnak sem élvezhető az *értéke*, ha az ember nem rendelkezik a releváns erőforrásokkal (Rawls 1999. 171–227). A belátás már-már banális: a jogok deklarálása nyilván kevés, ha az emberek nem tudnak élni velük. Mire jó a mozgásszabadság, ha nincsenek utak és járművek? Mire jó a szólásszabadság, ha nincs média, és nem tanítanak meg írni az iskolában? A republikánusok biztosra akarnak menni, és a belátást magába a szabadságeszménybe értik bele. Ezzel másképp keretezik az ügyet, de sok újat nem mondanak. Szinte ugyanazt nevezik összefoglalólag „szabadságnak", mint amit Rawls három fogalommal, a „szabadsággal", a szabadság „értékével" és az ahhoz szükséges erőforrásokat garantáló „egyenlőségelvvel" ír körül. Az újszerű keretezés haszna pedig az, hogy megspórolják az elméleti munkát, amennyiben a szabadságra alapozó koncepciójukból egyenesebb úton – egyéb értékekkel való egyensúlyozás nélkül – vezethető le a hatalmat dekoncentráló gazdasági, újraelosztó intézmények védelme.

Érdekes módon azonban a végeredmény pont az ellenkezője annak, mint amit Pettit megvalósítani szeretett volna. Legalább három jó okunk van ugyanis feltételezni, hogy épp a liberális, illetve konkrétan a Rawls-féle elmélet egalitárius – vagy ha úgy tetszik, „szociálisan radikális" – potenciálja a nagyobb. Először is, mint Sirch és Unger rámutatnak, hiába egyszerűbb a republikánus modell, ha cserébe nem olyan széles a spektruma, mint a Rawls-félének (2021. 13). Rawls elméletében az alapvető javak elvont megfogalmazása lehetővé teszi, hogy ezek konkrét tartalmát rugalmasan értelmezzük, és így a modell változó gazdasági, társadalmi körülmények ellenére is alkalmazható. A két elmélet, a rawsli és a republikánus közti aszimmetria pedig az, hogy míg a domináló hatalom kritikája beleilleszthető a Rawls-féle modellbe, addig fordítva ez nem megy. Sirch és Unger szerint az efféle hatalom leépítésének instrumentális értéke van az alapvető javak megszerzésében. Konkrét referenciákat is lehet idézni, ahol Rawls erről beszél (Rawls 2001. 142–145; lásd még Dagger 2006. 160; Rogers 2008. 814; Costa 2009). Ezzel szemben a republikánusok úgy vélik, a szabadságeszményükre alapozott egalitárius elv épp elég robusztus ahhoz, hogy *minden* releváns igazságtalanság kezelhető legyen vele. Épp ezért a modelljük egy fokkal kevésbé teljes, vagy ha úgy tetszik, kevésbé progresszív (Sirch–Unger 2021. 17).

Másodszor, még azt sem olyan egyszerű megmondani, a disztributív és a relacionális megközelítések közül melyik van „balra" a másikhoz képest (lásd Gilabert 2015. 4–5). A disztributív nézetnek láthattuk, hogy megvan az a hátránya, hogy összeegyeztethető a társadalmi hierarchiák létezésével. De másfelől

az is igaz, hogy a disztributív megközelítés a relacionálissal ellentétben nemcsak az egymással valamilyen viszonyban álló ágensek közt követeli meg a kiegyenlítést, hanem ennél szélesebb téren. A globális igazságosság szemszögéből ez nagyon is releváns különbség. A relacionális egyenlőség felől nézve nincs baj azzal, ha egymástól földrajzilag távol eső és egymással nem kereskedő, sem más kapcsolatban nem álló társadalmak közt óriásiak a vagyoni és egyéb különbségek. A disztributív megközelítéssel viszont az efféle egyenlőtlenségeket is lehet kritizálni.

Végül harmadszor, emlékezhetünk, hogy Pettit annyira meg van győződve a dominanciától óvó szabadságeszmény robusztusságáról, hogy egész igazságosságelméletét rá alapozza, és nem egészíti ki különálló egyenlőségelvvel. Ennek az éremnek azonban két oldala van. Az egyik oldala az, hogy Pettit világosan orientáló normatív szempontrendszert nyert. Ellentétben a különféle értékek közt egyensúlyozó liberális elmélettel, a republikánusnak tényleg csak *egy*, kellően sokoldalú vezérlő ideálja van (Lovett–Pettit 2009. 26). Az érem másik oldala viszont az, hogy a túlhatalom kiküszöbölése a kiegyenlítésnek csak meghatározott szintjét követeli meg (McBride 2015. 19; vö. Sirch–Unger 2019. 16–17). Az egyenlőség analitikus elválasztása a szabadságtól, illetve a tőle *független* értékelése azt jelenti, hogy bizonyos helyzetekben az egyenlősítés prioritást is kaphat, és mondjuk a szabadsághoz szükséges minimum után is hozzáadhat az igazságossághoz. A republikánus elméletben, a fogalomkészlet merevsége miatt az ilyen elképzelések *értelmetlenek*. Ha a szabadság adott, az azt implikálja, hogy egyenlőségből is elég van már. A kettő szintje együtt nő vagy együtt bukik. A liberális elmélet ennél rugalmasabb: mivel meg lehet vele ragadni a két érték feszültségét, a prioritások esetenként az egyenlőség javára is variálhatóvá válnak, legalábbis elvileg.

VII. AZ EGALITÁRIUS POLITIKA ESZKÖZEI

Az egalitárius célok eléréséhez azonban *eszközök* is kellenek. Mi van, ha a liberális, illetve konkrétan a Rawls-féle elmélet ezen a téren hátrányban van? A domináló, önkényes hatalmi viszonyok leépítésének tipikus módja az állami újraelosztás. Ez azonban rendre a negatív szabadság korlátozásával jár, hiszen ahhoz, hogy a kormányzat újraosszon forrásokat, előbb adókat kell kivetnie, korlátozva a tulajdon szabadságát. Innen ered a dilemma: a liberálisoknak az efféle beavatkozásokat mindig alaposan meg kell indokolniuk, például az egyenlőség, az egyéni autonómia, vagy más, a szabadsághoz hasonló súlyú érték támogatására hivatkozva. Ezért van tehát az, hogy a „negatív" szabadság elve akadályozza az egyenlősítő politikákat. A republikánus elméletben ilyen dilemma nincsen. A demokratikusan ellenőrzött beavatkozások itt nem számítanak szabadságellenesnek. Ezek a népi önrendelkezés megnyilvánulásai. Pettit Homérosz egyik

elbeszélésén szokta szemléltetni a gondolat intuitív erejét: Odüsszeusz, tartva a szirének megbabonázó énekétől, megparancsolta a matrózainak, hogy kötözzék a hajó árbocához, és ne eresszék el, még ha ő maga kéri, akkor se. A kötözés beavatkozás volt, de talán súlya van, hogy a matrózok nem önkényesen, hanem a kapitányuk parancsára fogtak neki.

Külön kérdés persze, hogy a nem-dominál beavatkozások szabadságellenességének lebecsülése vonzóvá teszi-e a republikanizmust. A beavatkozások – akár demokratikusak, akár nem – durvák is lehetnek (Brennan–Lomasky 2006. 241). Mi a rosszabb? Ha Odüsszeuszt a saját akaratából hét kerek esztendőre megkötözik, vagy az, ha a matrózok föllázadnak, és átveszik a hajó irányítását, de a régi kapitányt csak formálisan teszik rabszolgává, és a gyakorlatban sohasem bántják, még munkára se fogják? A republikánus logika szerint Odüsszeusz az első esetben jár jobban. Viroli ezt expliciten is kimondja: szerinte az önkényuralom olyan súlyos kár, hogy még durva beavatkozások árán is megéri mérsékelni (Viroli 2002. 62). De ez talán mégsem ilyen egyértelmű. Patten és Wall jogosan vetik föl, hogy a beavatkozás és a dominancia különböző, egymásra nem redukálható ártalmak. Az a szabadságideál a teljesebb, ami felől mindkettő károssága érthető (Patten 1996; Wall 2001).

Pettit ezt nem akarja elismerni, hiszen ha elismerné, azzal szétesne a szabadságról szóló egész gondolatmenete. Ne feledjük, ő azt próbálja bebizonyítani, hogy a szabadság a dominanciától való mentességet követeli meg, és *semmi* egyebet! Ezért inkább azzal próbálkozik, hogy meghatározza a nem-dominál állami beavatkozás kritériumait. Az első kritérium az, hogy meglegyen a népi kontroll. A második, hogy az állami beavatkozásokat általánosan érvényes és elfogadható jogi szabályok korlátozzák. Végül, a harmadik kritérium az, hogy a közpolitikák senkit se „pécézzenek ki", azaz senkinek se legyen oka úgy érezni, mintha az állam „rászállt" volna. Ha mindhárom kritérium teljesül, akkor az állami beavatkozások ki fogják állni a „balszerencse" próbáját. Ez azt jelenti, hogy amikor egyik-másik állampolgár neki épp nem tetsző állami beavatkozásnak lesz kénytelen alávetni magát, nem azt fogja érezni, hogy „na, már megint *én*", hanem azt, hogy „sebaj, az ilyesmi *mindenkivel* előfordul" (Pettit 2012. 58; Pettit 2014. 142–144).

Akár vonzó az elképzelés, akár nem, látszólag megvan az az előnye, hogy feloldja a szabadságelv és az egyenlősítő politika feszültségét. Míg a liberálisoknak a pluralizmusuk miatt merőben eltérő értékek közt kell egyensúlyozniuk – amelyeknek egy része támogatja, másik része hátráltatja az újraelosztó politikát –, addig a republikánus modellnek egyetlen főbb morális iránytűje van, és ez egyértelműen *támogatja* az újraosztó politika ügyét (Lovett–Pettit 2009. 26). Thompson és White ebből eredeztetik a tanulmány elején említett gondolatukat: hogy a következetes republikánusok csakis „baloldaliak" lehetnek (Thompson 2011; White 2011. 575). A munkahely konkrét alá-fölé rendeltségi viszonyait tompítandó, sokuk munkahelyi demokráciát, szigorú munkajogi

szabályokat és széles körű sztrájkjogot követel, vagyis hát olyasmiket, amik által a munkavállalók bele tudnának szólni a vállalati, termelési döntésekbe, és csökkenne a menedzserekkel szembeni kiszolgáltatottságuk (Dagger 2006; Gourevitch 2016; Gonzalez-Ricoy 2014). A tőketulajdon egyenlőtlenségeiből adódó piaci alá-fölé rendeltségi viszonyok mérséklése érdekében pedig jóléti intézkedéseket, a tőke újraelosztását, alapjövedelmet (Casassas–Da Wispelaere 2015; vö. Thomspon 2013. 287; White 2011. 565), sőt, akár a magántulajdon fölszámolását is javasolják némelyek (Vrousalis 2019. 5–11).

VIII. HOGYAN MÉRSÉKELHETŐ AZ ÖNKÉNYURALOM?

A „baloldali" republikánusok konklúziója azonban elhamarkodott. Mert bár lehet, hogy a liberális elméletben az állami beavatkozás mindig alapos igazolásra szorul, fent azt is láthattuk, hogy a rugalmassága miatt ez az elmélet erőteljesebb újraelosztó politika igazolására alkalmas, mint a republikánusoké. Ez pedig azért van, mert meg lehet vele ragadni a szabadság és az egyenlőség közti potenciális feszültséget, és elvben azt a következtetést is le lehet belőle vonni, hogy az egyenlősítő újraelosztás a domináló hatalom kiküszöböléséhez szükséges szint elérése után is hozzáadhat az igazságossághoz. Így pedig viszonylag erőteljes állami beavatkozások, konkrétan például a magas adók is, egyszerűen igazolhatóvá válnak ebben a keretben.

Mellesleg a szabadpiaci republikanizmusnak egész hagyománya van Nyugaton (Gourevitch 2015. 47–66), amihez Sean Irving értelmezésével még egy igazi „nagyhalat" is be lehet oda sorolni, Friedrich Hayek személyében (Irving 2017). Nem véletlenül: a szabadpiac, meg konkrétan az állami újraelosztás leépítése *mellett* is szólnak kifejezetten republikánus érvek. Először is, a magántulajdon és a piaci verseny teszik lehetővé az embereknek, hogy fölmondhassanak, és másik munkahelyet kereshessenek, ha nem tetszenek nekik az aktuális körülményeik. Ez a „kilépési opció" ugyanúgy csökkenti a munkahelyi dominanciát, mint a munkahelyi demokrácia. Az, hogy az emberek válthatnak, motiválja a munkaadót, hogy méltányos körülményeket teremtsen. Ha ezt nem teszi meg, akkor előbb-utóbb elveszíti a képzett, tehetséges alkalmazottait, akik át fognak menni a konkurenciához (Brennan–Lomasky 2006. 245). Másodszor, az állami tervezéshez meg az újraelosztáshoz kiterjedt bürokrácia kell. Minél nagyobb ez, annál inkább válhat az állam által gyakorolt dominancia eszközévé. Ezért, véli Hayek, jobb a „minimális" állam. Mindez klasszikus probléma: a tanulmány elején is említem, hogy dominanciából kétféle van, köz- és privátjellegű. A „jobb-" és „baloldali" republikánusok vitája végül is arról szól, hogy melyik dominanciatípus a veszélyesebb, és milyen intézményi keretre volna szükség a hatalom dekoncentrálása érdekében. Míg piacpártiak elsősorban a bürokratikus közdominanciától tartanak, és abban reménykednek, hogy a dereguláció és a

piaci verseny lebontja majd a mono- és oligopóliumokat, növelve a társadalmi, gazdasági egyenlőséget (lásd Irving 2017. 6), addig a baloldaliak inkább a privát dominancia veszélyeire koncentrálnak.

Ezt a vitát pedig egyelőre nemigen lehet lezárni. Egyszerűen *nem tudjuk*, hogy a valóságban mely intézmények és politikák legalkalmasabbak a hatalom dekoncentrálására. Lehet, hogy az erőteljes állami újraelosztás a leghatékonyabb. Lehet, hogy a jóléti állam „csápjainak" visszavágása. Lehet, hogy a nemállami újraelosztás ösztönzése. Az is lehet, hogy valami más. Mind a „baloldali", mind a „jobboldali" álláspont mellett fölhozott érvek spekulatívak, elméletiek. Pláne nem világos, hogy létezne univerzális recept. Ugyanazok a gazdaságpolitikai és szociális intézkedések, amik beválnak adott helyen és időben, nem biztos, hogy beválnak máshol és máskor. White és Thompson tézise ennélfogva nem állja meg a helyét. A dominanciától óvó eszmény politikai implikációi tehát azért bizonytalanok, és azért lehetséges mind „baloldali", mind pedig „jobboldali" republikanizmus, mert az egyes pozíciókat támogató empirikus tudás is ellentmondásos.

IX. KÖVETKEZTETÉS

Az elmúlt években tengernyire dagadt a republikánus elmélet politikai implikációiról szóló diskurzus. Van már „republikánus" jelzővel ellátott politikai gazdaságtan, demokráciaelmélet, szocializmus, oktatás, patriotizmus, kozmopolitizmus, multikulturalizmus, bevándorlásetika, feminizmus és zöldpolitika is (Andronache 2009; Bachvarova 2013; Bohman 2008; Casassas–Da Wispelaere 2015; Costa 2020; Leipold–Nabulsi–White 2020; Muldoon 2019; Peterson 2011; Phillips 2000; Pinto 2019; Rostbøll 2015; O'Shea 2019; Thompson 2015). Ezeket majdnem mindig a dominanciától óvó szabadság egalitárius tartalmára alapozzák. Ha viszont ez sem nem egyedi – tekintve, hogy a liberális elméletben is gyakran megvan –, sem az nem igaz, hogy a republikánus elméletnek *jobb* érvei lennének a hatalmi aszimmetriákat mérsékelni hivatott intézmények és politikák mellett, akkor a sok-sok fölsorolt koncepcióra az „egalitárius liberális" jelző ugyanannyira ráillik, mint a republikánus. Általánosítani persze nem lehet: nem arról volt itt szó, hogy „a" liberalizmus immúnis lenne a republikánus kritikára, hanem csak arról, hogy vannak változatai – és a Rawls-féle talán ilyen –, amelyek azok (legalábbis a tárgyalt területen). Nem okvetlenül van hát szükség a progresszív politika filozófiai alapjainak újrarakására.

IRODALOM

Anderson, Elizabeth 1999. What is the Point of Equality? *Ethics*. 109/2. 287–337.
Andronache, Laura 2009. *Contemporary Republican Strategies for 'Civic Virtue' and the Notion of Political Obligation*. Budapest, PhD disszertáció, CEU.
Bachvarova, Mira 2013. Multicultural Accommodation and the Ideal of Non-domination. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 17/6. 652–673.
Bohman, James 2008. Nondomination and Transnational Democracy. In Cecile Laborde – John Maynor (szerk.) *Republicanism and Political Theory*. Oxford, Blackwell.
Brennan, Geoffrey – Lomasky, Loren 2006. Against Reviving Republicanism. *Politics, Philosophy & Economics*. 5/2. 221–252.
Casassas, David – Da Wispelaere, Jürgen 2015. Republicanism and the Political Economy of Democracy. *European Journal of Social Theory*. 19/2. 283–300.
Costa, M. Victoria 2020. Neo-Republicanism and the Domination of Immigrants. *Res Publica*. 27/3. 1–19.
Dagger, Richard 2006. Neo-Republicanism and the Civic Economy. *Politics, Philosophy and Economics*. 5. 151–73.
Demeter M. Attila 2006. Mi a republikanizmus? *Székelyföld*. 1. 355–365.
Dworkin, Ronald 2000. *Sovereign Virtue*. Cambridge MA, Harvard University Press.
Feinberg, Joel 1984. *Harm to Others*. Oxford, Clarendon Press.
Ferejohn, John 2015. Two Views of the City: Republicanism and Law. In Niederberger, Andreas – Schink, Philipp (szerk.) *Republican Democracy. Liberty, Law, and Politics*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
Garrau, Marie – Laborde, Cécile 2015. Relational Equality, Non-domination, and Vulnerability. In Carina Fourie – Fabian Schuppert – Ivo Wallimann-Hellmer (szerk.) *Social Equality*. Oxford, Oxford University Press.
Gilabert, Pablo 2015. Solidarity, Equality, and Freedom in Pettit's Republicanism. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 18/6. 644–651.
Gonzalez-Ricoy, Iñigo 2014. The Republican Case for Workplace Democracy. *Social Theory and Practice*. 40. 232–254.
Gourevitch, Alex 2015. *From Slavery to the Cooperative Commonwealth*. Cambridge, Cambridge University Press.
Irving, Sean 2017. Hayek's Neo-Roman Liberalism. *European Journal of Political Theory*. 19/4. 1–18.
Irving, Sean 2020. *Hayek's Market Republicanism: The Limits of Liberty*. London, Routledge.
Laborde, Cécile 2008. *Critical Republicanism*. Oxford, Oxford University Press.
Larmore, Charles 2001. A Critique of Philip Pettit's Republicanism. *Philosophical Issues*. 11. 229–243.
Leipold, Bruno – Nabulsi, Karma – White, Stuart 2020 Introduction. Radical Republicanism and Popular Sovereignty. In Leipold, Bruno – Nabulsi, Karma – White, Stuart (szerk.) *Radical Republicanism: Recovering the Tradition's Popular Heritage*. Oxford, Oxford University Press.
Lippert-Rasmussen, Kasper 2018. *Relational Egalitarianism*. Cambridge, Cambridge University Press.
List, Christian – Valentini, Laura 2016. Freedom as Independence. *Ethics*. 126/4. 1043–1074.
Lovett, Frank 2009. Domination and Distributive Justice. *The Journal of Politics*. 71/3. 817–830.
Lovett, Frank 2010. *A General Theory of Domination and Justice*. New York, Oxford University Press.
Lovett, Frank – Pettit, Philip 2009. Neorepublicanism: A Normative and Institutional Research Program. *The Annual Review of Political Science*. 12. 11–21.

McBride, Cilian 2015. Freedom and Non-domination: Radicalisation or Retreat? *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 18/4. 349–374.
Muldoon, James 2019. A Socialist Republican Theory of Freedom and Government. *European Journal of Political Theory*. 21/1. 1–21.
O'Shea, Tom 2019. Socialist Republicanism. *Political Theory*. 20.09.2019. 1–25.
Patten, Alan 1996. The Republican Critique of Liberalism. *British Journal of Political Science*. 1. 25–44.
Peterson, Andrew 2011. *Civic Republicanism and Civic Education. The Education of Citizens*. London, Palgrave.
Pettit, Philip 1997. *Republicanism: A Theory of Freedom and Government*. Oxford, Oxford University Press.
Pettit, Philip 2008. Republican Freedom: Three Axioms, Four Theorems. In Cecile Laborde – John Maynor (szerk.) *Republicanism and Political Theory*. Oxford, Blackwell. 102–130.
Pettit, Philip 2012. *On the People's Terms: A Republican Theory and Model of Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press.
Pettit, Philip 2014. *Just Freedom: A Moral Compass for a Complex World*. New York, W. W. Norton.
Phillips, Anne 2000. Feminism and Republicanism: Is This a Plausible Alliance? *The Journal of Political Philosophy*. 8/2. 279–293.
Pinto, Jorge 2019. Green Republicanism and the Shift to Post-productivism: A Defence of an Unconditional Basic Income. *Res Publica*. 26. 257–274.
Rawls, John 1997. *Az igazságosság elmélete*. Ford. Krokovay Zsolt. Budapest, Osiris.
Rawls, John 1999. The Priority of Right and the Ideas of the Good. In uő. *Collected Papers*. Cambridge MA, Harvard University Press. 449–472.
Rawls, John 2001. *Justice as Fairness: A Restatement*. New York, Columbia University Press.
Rogers, Melvin 2008. Republican Confusion and Liberal Clarification. *Philosophy and Social Criticism*. 34/7. 799–824.
Rostbøll, Christian F. 2015. Non-Domination and Democratic Legitimacy. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 18/4. 424–39.
Savery, Daniel 2015. *Power* to the People: Freedom as Non-domination, Disabling Constraints and the Eyeball Test. *Journal of Political Power*. 8/3. 363–384.
Scheffler, Samuel 2003. What is Egalitarianism? *Philosophy and Public Affairs*. 31/1. 5–39.
Scheffler, Samuel 2005. Choice, Circumstance and the Value of Equality. *Politics, Philosophy and Economics*. 4/4. 5–28.
Schuppert, Fabian 2014. *Freedom, Recognition and Non-domination: a Republican Theory of (global)Justice*. Dodrecht, Springer.
Sirch, Jürgen – Unger, Doris 2021. The Neorepublican Challenge to Egalitarian-liberalism: Evaluating Justifications of Redistributive Institutions. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 24/7. 1000–1023.
Skinner, Quentin 1998. *Liberty before Liberalism*. Cambridge, University Press.
Slaughter, Steven 2005. *Liberty Beyond Neo-Liberalism. A Republican Critique of Liberal Governance in a Globalising Age*. New York, Palgrave.
Southwood, Nicholas 2015. Republican Justice. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 18/6. 669–678.
Swan, Kyle 2012. Republican Equality. *Social Theory and Practice*. 38/3. 432–454.
Thompson, Michael J. 2011. The Limits of Liberalism: a Republican Theory of Social Justice. *International Journal of Ethics*. 7/3–4. 1–21.
Thompson, Michael J. 2013. Reconstructing Republican Freedom: A Critique of the Neo-republican Concept of Freedom as Non-domination. *Philosophy and Social Criticism*. 39/3. 277–298.

Thompson, Michael J. 2015. The Two Faces of Domination in Republican Political Theory. *European Journal of Political Theory*. 17/1. 1–21.
Viroli, Maurizio 2002. *Republicanism*. New York, Hill and Wang.
Vrousalis, Nicholas 2019. Workplace Democracy Implies Economic Democracy. *Journal of Social Philosophy*. 50/3. 259–279.
Wall, Steven 2001. Freedom, Interference and Domination. *Political Studies*. 2. 216–230.
Watkins, David 2015. Institutionalizing Freedom as Non-Domination: Democracy and the Role of the State. *Polity*. 47/4. 508–534.
White, Stuart 2011. The Republican Critique of Capitalism. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 14/5. 561–579.